

Wereldomspannend communisme

Erik van Ree

Wereldrevolutie. De communistische beweging van Marx tot Kim Jong Il.

Amsterdam/Antwerpen: Mets & Schilt Uitgevers/Standaard Uitgeverij, 2005; 511 blz.; 39,90 euro; ISBN: 90-5330-395-2

Erik van Ree, schrijver van de gezaghebbende studie over de sovjetdictator Stalin (*The Political Thought of Joseph Stalin. A Study in Twentieth-Century Revolutionary Patriotism*, Londen, enz., 2002) heeft met zijn nieuwste boek over de geschiedenis van het communisme in de kring van de Nederlandse specialisten veel opzien gebaard. Bij mijn weten is dit het enige werk dat de geschiedenis van de communistische beweging in haar geheel behandelt, dat wil zeggen mondiaal. Of, zoals de auteur aangeeft: 'De communistische beweging te beschrijven als een Europees-Russisch fenomeen met Mao, Ho Chi Minh en Fidel Castro als toegiften zou een miskennis vormen van haar waarlijk wereldomspannende karakter.'

Deze geschiedenis stopt daarom ook niet met de val van de communistische regimes in het voormalige Oost-Europa in 1989 of met het uiteenvallen van de Sovjetunie in 1991. Zeker, het communisme heeft na deze beslissende klappen aan aanzien en aan macht ingeboet, maar verdwenen van onze aardbol deed het niet. Het wordt sindsdien alleen niet meer serieus genomen, zo luidt de boodschap van de auteur. Bovendien, door het openstellen van de communistische archieven na de democratische omwentelingen in de landen van het voormalige Oostblok en door de talloze beschrijvingen van terreur, martelingen, misdaden en misstanden onder het communisme, is de beweging volledig in diskrediet geraakt.

Op veel clementie behoeven de

communisten van Marx tot Kim Jong Il en de communistische partijen of bewegingen van de Sovjetunie tot China en van Cuba tot Nepal in deze studie dan ook niet te rekenen. De stelling dat 'het communisme een van de meest criminele bewegingen uit de geschiedenis is geweest', maakt voormalig maoïst Van Ree in zijn 500 bladzijden tellende boek zonder meer waar.

Zijn werk is geen chronologisch overzicht, ofschoon belangrijke jaartallen wel als cesuur tussen diverse hoofdstukken dienen. Zo behandelt hij in het hoofdstuk 'Expansie' de periode tussen 1941 (de aanval van Hitler op de Sovjetunie) en 1953 (de dood van Stalin) en begint het hoofdstuk 'Ineenstorting' met het jaar 1985 (de komst van partijleider Gorbatsjov in het Kremlin) en eindigt het met de ontwikkelingen in het recente verleden. Binnen deze hoofdstukken gaat Van Ree echter thematisch te werk. Deze opzet komt de overzichtelijkheid en leesbaarheid van de *Wereldrevolutie* ten goede.

De publikatie kan als een geslaagd voorbeeld van de populair-wetenschappelijke geschiedschrijving worden genoemd, met wellicht het accent op 'populair'. Van Ree toont zich een ware meester in historische sfeerteekeningen of in rake typering van communistische personen. Hij is scherp, ironisch, hij blijft het voorstellingsvermogen van zijn lezer prikkelen. Twee voorbeelden ter illustratie. Op blz. 338 komt de Poolse communistische leider Wojciech Jaruzelski langs. Van Ree: 'Met generaal Jaruzelski kregen de Polen een sombere man opgedrongen. Hij staarde broedend de wereld in, zijn uitdrukingsloze vissenogen verscholen achter een zonnebril. Zijn kalende schedel bleef verborgen onder zijn hoge generaalspet.' Op blz. 334 mag de Roemeense dictator Ceaușescu zich op verheugen op het volgende

onthaal: 'De nieuwe leider Nicolae Ceausescu werd steeds tevredener met zichzelf. Tijdens een bezoek aan China en Noord-Korea in 1971 raakte hij overtuigd van de mobiliserende kracht die uitging van een leiderscultus. Hij bombardeerde zichzelf tot *Conducator* en liet zich vereren als Zoon van de Zon, Eik der Karpaten, Grote Mast, Titaan der Titanen en Toverprins.'

Wereldrevolutie is een lezenswaardig boek, dat niet zou mogen ontbreken in de boekenkast van iedereen die zich voor het fenomeen communisme en zijn geschiedenis interesseert. Dit geldt in het bijzonder voor leraren geschiedenis op de Nederlandse middelbare scholen (HAVO en VWO), als voorbereiding op het Centraal Examen-thema 'Dekolonisatie en Koude Oorlog in Vietnam', dat onze 'stofomschrijvingscommissie' (wat een fraai ambtelijk woord) voor het jaar 2006 voor leerlingen geschiedenis bedacht heeft.

In de drang om de Amerikaanse oorlog in Vietnam en de gevolgen daarvan zo centraal mogelijk te plaatsen, zijn de samenstellers in het andere uiterste gevallen. In hun 'stofomschrijving' hebben zij de verderfelijke rol van de communistische schurk Ho Chi Minh in Noord-Vietnam gemarginaliseerd en hier en daar zelfs goedgepraat. Naar de misdaden van de Cambodjaanse communistische massamoordenaar Pol Pot wordt slechts kort in de kantlijn verwezen, terwijl het communisme in Vietnam onlosmakelijk verbonden was met dat in Laos en Cambodja. Na het lezen van het indrukwekkende boek van Erik van Ree weten wij beter.

Hans Renner

Prof.dr Hans Renner is als hoogleraar Midden- en Oost-Europese geschiedenis verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Een poging tot biografie van Poetin

Elbert Toonen

'Vladimir Poetin'

Soesterberg: Uitgeverij Aspekt 2005; 134 blz.; 14,95 euro; (Aspekt-biografie onder redactie Perry Pierik en Martin Ros).

ISBN: 90-5911-221-0

Wie is Vladimir Poetin? Deze vraag werd door velen gesteld, toen Poetin in 1999 geheel onverwacht door de toenmalige Russische president Jeltsin tot premier werd benoemd. En nog altijd is deze vraag niet afdoende beantwoord. Ook oud-geschiedenisleraar Elbert Toonen is er niet echt in geslaagd in *Vladimir Poetin* een overzichtelijk, leesbaar en gedocumenteerd beeld van Poetin te schetsen.

Volgens Toonen is dat ook niet eenvoudig. Hij stelt direct aan het begin van dit beknopte boek dat het een stuk gemakkelijker schrijven is over Brezjnef, Gorbatsjov of Jeltsin dan over Poetin. De drie anderen zijn immers voltooid verleden tijd, terwijl Poetin nog maar vijf jaar aan de macht is en wij Nederlanders, volgens de auteur, tegenwoordig veel minder op hebben met Rusland dan ten tijde van de Koude Oorlog, toen we nog met angst naar het oosten keken. Desondanks heeft Toonen de stap gewaagd ons een beeld te geven van 'de herrijzenis van Rusland onder Poetin'.

De biografie begint met een korte schets van Poetins jeugd. We leren Poetin kennen als een 'echte perfectionist', maar iemand die weinig op had met school. Spontaneïteit, risico's en improvisatie zaten niet in zijn bloed; daarentegen muntte hij na zijn twaalfde wel uit in gehoorzaamheid. Omdat Poetin niet rookte en met mate dronk, werd bovendien 'een

leuke juffer van de Komsomol [de Russische communistische jeugd Beweging], Tanja, verliefd op hem'. Deze beschrijvingen zetten meteen de toon voor de rest van de biografie; zij zit vol met dit soort non-informatie, die ons ogenschijnlijk een beter beeld moet geven van de drijfveren van de huidige Russische president.

Zo wordt ons verteld dat Poetin in zijn jongere jaren als een mitrailleur sprak, maar dat hij tegenwoordig, net als de Amerikaanse president Bush, in korte zinnen met lange effectpauzes spreekt. In één adem door lezen we dat 'Poetin zeer cru kan optreden. Hij wilde de Tsjetsjenen achtervolgen tot op de plee en journalisten die kritische vragen stelden over de Tsjetsjeense oorlog zou hij bij voorkeur castreren.'

In een hoofdstuk over binnenlandse politiek wordt ingegaan op de zaken waarmee de gewone Rus in het dagelijks leven te maken heeft. Dat is niet niks. In een aantal bladzijden worden achtereenvolgens de gevolgen van centralisering van de macht in Rusland, het groeiende aantal moslims, de relatie met joodse Russen (die moeizaam is, omdat volgens Toonen de door Poetin gehate oligarchen allemaal joods zijn), het overstappen van de Russen van wodka op bier, toenemend drugsgebruik, waardoor het aantal aids-patiënten is gegroeid, en de algemene gezondheid van de Russische jeugd onder de loep genomen.

Door de aanhoudende economische malaise wordt het er voor de Russische burger ook niet gemakkelijker op. Toegegeven, Rusland heeft de laatste jaren vooral op de olie- en gasmarkt goed geboerd, maar hiervan heeft alleen een kleine elite geprofiteerd; de gemiddelde Rus ziet nog te weinig verbetering. Ondanks alles blijft Poetin ongekend popu-

lair. Toonen gaat uitgebreid in op de persoonsverheerlijking van Poetin in de vorm van popliedjes over Poetin en Poetinkunde op scholen. Dit geeft een aardig kijkje in de keuken van de hedendaagse propaganda-machine.

Op het gebied van de buitenlandse politiek laat Poetin zich leiden door pragmatisme en *Realpolitik*. Hij wil van Rusland weer een sterke en autonome natie maken; Rusland moet weer meetellen op het wereldtoneel. Toonen concludeert dat daarbij niet vrijheid en democratie, maar orde, discipline en stabiliteit de idealen zijn en dat dat voor Rusland misschien zo slecht nog niet is.

Kortom, deze biografie geeft inzicht in allerlei speculaties die over Poetin de ronde doen, maar maakt ons nog niet veel wijzer wat betreft de vraag wie Vladimir Poetin nu werkelijk is.

Manon Korthals

Manon Korthals studeerde politicologie en Europese studies aan de Universiteit van Amsterdam en thans als stagiaire verbonden aan het Clingendael International Energy Programme (CIEP).

Rusland als onbereikbare prachtvrouw

Ellen Rutten

Unattainable Bride Russia. Engendering Nation, State and Intelligentsia in Twentieth-Century Russian Literature.

Dissertatie Rijksuniversiteit Groningen, 2005; viii+250 blz.

‘De dichter in Rusland is méér dan een dichter,’ schreef de dichter Jevgeni Jevtoesjenko zo’n halve eeuw geleden. In een land waar vrijheid van meningsuiting en oppositie tegen de heersende macht een moeilijke zaak zijn gebleken, is de schrijver – althans vanuit het traditionele perspectief – in de eerste plaats een maatschappijcriticus en niet alleen een estheet. Sinds de 19de eeuw heeft de Russische literatuur dan ook een aantal functies van de journalistiek en politiek op zich genomen en ze in een literair-artistieke gedaante verpakt. Het fenomeen van de Russische *intelligentsia*, de groep mensen die hun kennis ten dienste stellen van een kritisch maatschappelijk engagement, speelt in deze visie op literatuur een belangrijke rol. In het tsaristische Rusland compenseerde de intelligentsia tot op zekere hoogte het ontbreken van een sociale middenklasse. Op die manier kwam een relatie tussen drie actoren tot stand: het volk, de staat en de intelligentsia, waarbij de laatstgenoemde zich veelal onbegrepen voelde – zowel door het volk als door de heersende elite. Sovjetrusland kende een verschillend, maar goed vergelijkbaar samenspel tussen de drie actoren, zij het dat de intelligentsia het in haar hypostase van ‘dissidenten’ harder te verduren kreeg.

Literatuur werkt met metaforen, dus het wekt geen verwondering dat de zopas genoemde driehoeksrelatie

in romans, verhalen en gedichten op een eigen, tot de verbeelding sprekende manier wordt uitgedrukt. De literaire verwoording van deze relatie is het onderwerp van het hier besproken doctoraal proefschrift van Ellen Rutten, een jonge slaviste uit Groningen. Het patroon dat de metaforen vormen, ziet er als volgt uit: twee mannen begeren een vrouw. Die vrouw stelt ofwel Rusland, ofwel het Russische volk voor. De eerste man is de ‘wettige’ echtgenoot of bruidegom, de staat dus. De tweede is de minnaar, die de vrouw van haar ‘valse’ echtgenoot wil bevrijden, maar daar niet in slaagt. Hij vertegenwoordigt de intelligentsia, die tevergeefs naar de gunst van het volk dingt. Deze voorstelling in de Russische literatuur is door een aantal onderzoekers eerder reeds voor enkele afzonderlijke auteurs bestudeerd, maar een echte *geschiedenis* van de metafoor van de onbereikbare bruid moest nog worden geschreven.

Het schrijven van een dergelijke geschiedenis is een erg ambitieus project, zelfs als je je concentreert op de in dit opzicht meest relevante periode, namelijk de 20ste (en 21ste) eeuw. Je moet er tientallen auteurs uit de meest uiteenlopende perioden voor op nalezen, van het symbolisme tot het postmodernisme en post-postmodernisme. Het betekent ook dat je je moet inwerken in het specifieke karakter van uiteenlopende perioden in de Russische cultuurgeschiedenis. Zonder deze cultuurhistorische context dreig je namelijk heel wat te ontgaan. Ellen Rutten beantwoordt echter op een heel overtuigende manier de hoge verwachtingen die de titel van haar boek oproept. Ze stelt telkens de literaire tekst centraal, maar besteedt ook uitgebreid aandacht aan de maatschappelijke debatten die een bepaalde periode

kenmerken en maakt uitstapjes naar de voorstelling van de onbereikbare bruid in muziek, film en beeldende kunst. Haar studie graaft diep, zonder overmatig specialistisch te worden; ze is erg gevarieerd, maar nooit oppervlakkig. De lezer raakt er gaandeweg van overtuigd dat het hier niet om een toevallig literair thema gaat, maar om een van de fundamentele mythen in de moderne Russische literatuur.

Het boek van Rutten bestaat uit vijf hoofdstukken. Na een bondige behandeling van de periode vóór 1900 analyseert de auteur de verbeelding van de driehoeksrelatie natie-staat-intelligentsia aan het begin van de 20ste eeuw (hoofdstuk 2), in de sovjetliteratuur (hoofdstuk 3) en in de postmoderne periode (hoofdstuk 4). Het korte maar informatieve vijfde hoofdstuk geeft inzicht in de meest recente ontwikkelingen – de literaire beweging die, in reactie op het postmodernisme, de ‘nieuwe oprechtheid’ wordt genoemd.

Een van de conclusies die uit de studie naar voren komen, is dat het beeld van de natie als onbereikbare vrouw gestalte kreeg in de symbolistische periode; wat daarna volgde, zijn essentieel variaties op het thema of, in het geval van het postmodernisme, speelse *recyclages*. Terecht wijst Rutten op het belang van de filosofie van de Sofia of heilige Wijsheid, waarover rond de eeuwwisseling druk werd gedebatteerd in de kringen van de dichter-filosoof Vladimir Solovjov. Deze Sofia, die onder andere met de romantische cultus van het *ewig weibliche* kan worden verbonden, werd in de poëzie van de symbolist Aleksandr Blok bekend als de mystieke ‘Schone Dame’ naar wie de dichter op zoek is. Het is in deze periode dat ‘Rusland’ en ‘vrouwelijkheid’ synoniemen worden

en dat de twee andere actoren van de triade voortaan bijna systematisch hun opwachting zullen maken. Rusland wordt daarbij vaak als een schone slaapster uitgebeeld, de staat als een boze tovenaer en de intelligentsia als haar potentiële bevrijder.

Rutten toont aan hoe zich op deze *gender*-voorstelling de problematiek van de nationale identiteit entte. De bruidegom is vals – bijvoorbeeld in de optiek van de religieuze denker Nikolaj Berdjajev – onder meer omdat hij zich ‘westers’ opstelt: een verwijzing naar de Europese oriëntatie van Rusland sinds Peter de Grote. Dit westerse karakter blijkt overigens ook de Russische intelligentsia zelf te kenmerken. Beide antagonistische zijn zo in wezen vervreemd van het authentiek geachte vrouwelijke Rusland.

De auteur refereert in dit verband terecht aan de invloed van de maatschappelijke discussie tussen ‘slavofielen’ en ‘westerlingen’, die gevoerd werd tijdens het grootste deel van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. De slavofielen zagen het essentieel christelijke Rusland als het (positief) tegendeel van het rationalistische Westen. In dit geïdealiseerde Rusland van het verleden zouden het volk en de staat in harmonie hebben samengeleefd.

Door de Oktoberrevolutie lijkt de driehoeksrelatie waarover deze studie gaat, minder problematisch te worden: de vervreemding tussen staat en volk enerzijds en volk en intelligentsia anderzijds lijkt ongedaan gemaakt. Dat is in belangrijke mate het geval van de socialistisch-realistische roman *De gelukkige Moskou* van Andrej Platonov, waarin de stad als een patriottische *pars pro toto* van het hele land optreedt. Rutten laat echter duidelijk zien hoe in een ander bekend werk uit de sovjetijd, Pasternaks *Dokter Zjivago*, de wisselwerking tussen de drie actoren fundamenteel

even complex is als vóór de revolutie.

Het interessantste en meest innovatieve hoofdstuk is ongetwijfeld dat over het postmodernisme. Terecht laat de auteur deze periode al op het einde van de jaren zestig beginnen, bij Venedikt Jerofejevs *Moskou op sterk water*. De hoofdmoot is echter gewijd aan de verwijzingen naar Rusland als onbereikbare bruid in het proza van de jaren negentig en tweeduizend. Rutten maakte een uitstekende vergelijkende analyse van twee romans van Viktor Jerofejev (een naamgenoot van Venedikt, maar geen familie) en Vladimir Sorokin, namelijk *Een schoonheid uit Moskou* en *De dertigste liefde van Marina*. Hoewel deze werken onafhankelijk van elkaar zijn geschreven, vertonen ze op grond van hun gemeenschappelijke poëtica opvallende overeenkomsten, die door Rutten worden blootgelegd. De auteur laat zien hoe de postmodernisten haar metafoor tot voorwerp van een puur literair spel lijken te maken, zonder de ideologische implicaties die Russische schrijvers er voorheen aan verbonden. De etherische verschijning zoals die bij de symbolisten voorkwam, wordt gedeconstrueerd en vervangen door een vrouw die op een uitermate lichamelijke manier wordt voorgesteld. Zo beleeft de heldin van Sorokins roman een breed beschreven orgasme met een partijbons (de tegenwoordiger van de staat), terwijl de representant van de intelligentsia in bed weinig te bieden heeft. Erg relevant zijn de conclusies die Rutten trok uit de persoonlijke gesprekken die ze met Sorokin en Jerofejev had. Ze merkt daarbij schrandere op hoe de speelse blasfemische omgang van beide schrijvers met de traditionele Rusland-metafoor in feite minder gratuit is dan hij op het eerste gezicht kan lijken.

De kwestie van Ruslands identiteit blijft ook vandaag de Russische

gemoederen bezighouden en zelfs beheersen, mede doordat zij onder druk komt te staan van de ‘globalisering’ of mondialisering. Het postmoderne paradigma mag dan wel voor de nodige afstand en relativering zorgen, toch – zo toont Rutten aan – is ‘de onbereikbare bruid Rusland’ niet alleen maar een literaire gemeenplaats geworden: ze vormt een nog altijd actuele culturele mythe.

Unattainable Bride Russia mag met recht een briljante studie worden genoemd. De indrukwekkende belezenheid en wetenschappelijke overtuigingskracht van de nog jonge onderzoekster wekken bewondering. De vlotte, toegankelijke stijl maakt het boek ook voor een breder publiek toegankelijk. Het biedt ten slotte méér dan de geschiedenis van een metafoor: het kan tegelijk gelezen worden als een kleine geschiedenis van de Russische twintigste-eeuwse literatuur vanuit een ongewoon en verhelderend perspectief.

Eric Metz

Dr Eric Metz is als docent en onderzoeker verbonden aan de vakgroep Slavistiek en Oost-Europakunde van de Universiteit Gent.

Oekraïens veiligheidsbeleid

Nienke de Deugd

Ukraine and the issue of participation with the Euro-Atlantic security community: the difference between policy-on-paper and policy-in-practice.

Proefschrift, Rijksuniversiteit Groningen, november 2005; 186 blz.

Over de geopolitieke positie van Oekraïne is veel geschreven. Ten tijde van de Oranje revolutie (november, december 2004) werden talloze beschouwingen gewijd aan de precaire situatie waarin dit land verkeerde: gericht op Rusland aan de ene kant en op het Westen aan de andere. Deze tegenstelling kwam natuurlijk niet zomaar uit de lucht vallen. Sinds de Oekraïense onafhankelijkheid, in 1991, werkte het land al samen met de NAVO en in mei 2002 werd zelfs het lidmaatschap van deze organisatie aangevraagd. Over hoe dat in zijn werk ging, is een interessante studie verschenen.

Op 17 november 2005 is Nienke de Deugd aan de Rijksuniversiteit Groningen gepromoveerd op 'Ukraine and the issue of participation with the Euro-Atlantic security community; the difference between policy-on-paper and policy-in-practice'. Het boek beschrijft de voorzichtige 'toenadering' van Oekraïne tot het Westen sinds de onafhankelijkheid in 1991 en concentreert zich daarbij op de NAVO, omdat de andere 'veiligheidsorganisaties' (OVSE, WEU en Raad van Europa) te weinig voorstellen. De Deugd stelt twee onderzoeksvragen. Allereerst hoe Oekraïne is omgegaan met deelname aan de Euro-Atlantische veiligheidsgemeenschap en ten tweede of Oekraïne een systeem heeft ontwikkeld van democratische en burgerlijke controle over de strijdkrachten (een

voorwaarde voor integratie in de Euro-Atlantische veiligheidsstructuur).

De Deugd doet dat in vier hoofdstukken. In het eerste werkt ze haar theoretisch-politicologisch kader uit. In het tweede gaat ze in op de ontwikkeling van de Euro-Atlantische veiligheidsgemeenschap en haar relatie tot Oekraïne. Het derde is een beknopte geschiedenis van de Oekraïense staat en de moeizame eerste stappen na de onafhankelijkheid, terwijl het vierde hoofdstuk in detail analyseert of Oekraïne metterdaad bereid was hervormingen door te voeren en de toenadering tot de NAVO te concretiseren.

Het boek laat zien dat Oekraïne niet kan of zelfs wil kiezen of het deel uit wil maken van de Euro-Atlantische veiligheidsgemeenschap. Zelfs als het land uiteindelijk in mei 2002 het NAVO-lidmaatschap aanvraagt, is dat volgens De Deugd een stap van weinig waarde. Door de jaren heen zien we aarzende stapjes en weinig echte vorderingen. De studie is waardevol, omdat zij nauwkeurig analyseert waar dat aan ligt en waar dat toe leidt. De Oekraïense integratie in de Euro-Atlantische veiligheidsgemeenschap blijkt slechts een papieren werkelijkheid. In principe is de wil aanwezig, maar in de praktijk leidt dat tot niet veel meer dan gezamenlijke oefeningen, de opleiding van militair personeel en heel veel mooie woorden tijdens officiële bijeenkomsten. De Deugd concludeert dan ook op pagina 108 (hoofdstuk drie): 'There are several reasons that may be used to account for this apparent paradox, ranging from a lack of experience with independent statehood as well as of understanding of the contents of the values upon which the Euro-Atlantic security community is

founded, to the ties that continued to bind Ukraine to its neighbour to the east, to the unwillingness from parts of the country's population to pursue the western dimension of the Ukrainian foreign and security policy to its full extent, to – with reference to the previous chapter – the ability and/or willingness from the part of the NATO, the OSCE, the EU, the WEU and the CoE to put words into deeds.'

De Deugd heeft een indrukwekkende hoeveelheid primaire bronnen en secundaire literatuur geraadpleegd en vele interviews gehouden met mensen uit de Oekraïense en NAVO-veiligheidsstructuur. Voor een geslaagde promotie (en dat is het geworden) is dat voldoende, maar dat maakt het boek nog geen 'good read'. Daarvoor is het simpelweg te weinig onthullend. Is de Oekraïense veiligheidspolitiek echt zo voorspelbaar geweest sinds de onafhankelijkheid? Ik mis in het boek de diepere politieke laag. Hoe verliepen de politieke besluitvormingsprocessen ten aanzien van het veiligheidsbeleid? Hoe kreeg de buitenlandse beïnvloeding haar beslag en hoe liepen de lijnen van Kiev naar Washington, Brussel en Moskou? Hoe valt het verschil tussen politiek op papier en politiek in de praktijk te verklaren? Onder Koetsjma begon het land steeds meer semi-autoritaire trekken te krijgen en werd de invloed van het Rusland van Poetin steeds sterker. Hoewel De Deugd de politieke sleutelfiguren de revue wel laat passeren, was verdieping in de informele machtsstructuren (het zogenaamde 'koetsjisme') en in de internationale beïnvloeding wellicht nuttig geweest.

Voor iedereen die zich wil verdiepen in de manier waarop de NAVO opereert in een land waar de Russische en Euro-Atlantische invloedssferen met elkaar in botsing komen, is het echter

een zeer nuttige studie. *Timing* van publicatie, mocht het tot een handelseditie komen, is echter in de commercie van groot belang en daar zit het De Deugd niet mee. Ze zal zich ongetwijfeld afvragen wat voor invloed de ontwikkelingen sedert november 2004 op haar beide onderzoeksvragen zullen hebben. Nu de verkiezingen die in maart 2006 in Oekraïne zijn gehouden, in principe kunnen leiden tot een voortzetting van de pro-westerse koers, is het interessant te volgen wat

dat betekent voor het toekomstige lidmaatschap van de NAVO.

Zeker als we ervan uitgaan dat EU-lidmaatschap voorlopig wel een utopie zal blijven, vormt het NAVO-lidmaatschap voor Oekraïne een belangrijk alternatief. NAVO-secretaris-generaal De Hoop Scheffer noemt daarbij geen jaartal en laat het afhangen van de resultaten die het land boekt, maar in Oekraïne zelf wordt door minister van buitenlandse zaken Boris Tarasyuk openlijk gespro-

ken over 2008 als streefdatum van toetreding. Dat betekent dat Oekraïne nog ruim twee jaar de tijd heeft om alle nodige hervormingen door te voeren. De Deugd kan daar een mooie vervolgstudie over publiceren als het zover is.

Arien Berkvens

Arjen Berkvens is historicus en directeur van de Alfred Mozer Stichting.

Bewindvoerder van het eerste uur in post-Saddam Irak

Paul Bremer III, met Malcolm McConnell
Na Saddam – Mijn Leven als
Bewindvoerder van Irak.

Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2006;
428 blz; 16,90 euro;
ISBN: 90-5018-757-9

Het moet een vreselijk moeilijke opdracht zijn voor een vertaler. Een bewerking te maken van een Amerikaanse politieke autobiografie die aangenaam leesbaar is voor het Nederlandse publiek. De eerder opgetekende levensverhalen van Bill en Hillary Clinton waren bijvoorbeeld niet om dóór te worstelen. Zij dankten hun hoge verkoopcijfers in Nederland eerder aan hun spannende politieke functies van weleer dan aan hun aansprekende schrijfstijl. En nu is er *Na Saddam* van Paul Bremer, oud-bewindvoerder van de *Coalition Provisional Authority* (CPA) in Irak. Ook zijn verslag laat zich typeren door de termen 'name dropping' en 'one-liners'.

Paul 'Jerry' Bremer, anti-terrorisme-expert en oud-ambassadeur, werd aangesteld om Irak te leiden in het eerste jaar van de Amerikaanse bezet-

ting. Bij zijn aankomst in mei 2003 treft hij een land aan in chaos. De economie is totaal verwoest, basisvoorzieningen ontbreken en plunderingen en geweld zijn aan de orde van de dag. Bremer blijft steeds vastberaden en beschrijft een onophoudelijke reeks van vergaderingen en ontmoetingen. Bremer en de zijnen hebben de grootste moeite om de Irakezen, van wie onder Saddam Hoessein geen initiatieven werden verwacht en van wie fouten niet werden getolereerd, los te weken van de apathie. Na veel inspanning weet Bremer een regeringsraad samen te stellen, die zich vervolgens meer bezighoudt met onderlinge vetes en de verdeling van de baantjes dan met het besturen van het land. De lezer kan de frustraties van de bewindvoerder invoelen wanneer vergaderingen met de regeringsraad voor de zoveelste keer verzanden in vruchteloze discussies, of wanneer sektarisch geweld het overleg geheel onmogelijk maakt. *Na Saddam* biedt een dieprijste inkijk in een samenleving op het randje van anarchie. Bovendien wordt uit het boek duidelijk hoezeer Washington de missie onderschat heeft. Er wordt door het Pentagon in die beginperiode vooral gezocht naar massavernietigingswa-

pens, terwijl er voor de opbouw van een Irakese onafhankelijke staat géén goed plan van aanpak lijkt te zijn.

Aan de president heeft het niet gelegen. Bremer heeft groot ontzag voor George W. Bush en diens visie. In dialogen die welhaast door Hollywood-scriptschrijvers lijken te zijn geschreven, komt die bewondering naar voren: 'Mijnheer de president, mijn vrouw wil u laten weten wat haar favoriete passage uit uw State of the Union-speech was. Deze luidde: "Vrijheid is geen geschenk van Amerika aan de wereld, het is Gods geschenk aan de mensheid." De president schudde me glimlachend de hand, duidelijk geëmotioneerd door Francies woorden.'

Minister van defensie Donald Rumsfeld zal daarentegen minder blij zijn geweest met het verschijnen van Bremers boek. Hij wordt erin afgeschilderd als een onwelwillende, ongeduldige en zelfs incapabele politicus. Zo komt er ondanks herhaaldelijke verzoeken van Bremer om meer troepen te sturen, vanuit het Pentagon weinig steun.

Ook de bondgenoten in de coalitie en de Verenigde Naties krijgen ervan langs. 'Ik ben geen militair expert, meneer de president, zei ik, maar ik

denk dat we voorzichtig moeten zijn als we het hebben over de waarde van niet-Amerikaanse troepen.' Als zwak punt van de troepen van de andere coalitielanden wordt genoemd dat ze 'minder agressief' zijn dan de Amerikaanse. Verderop schrijft Bremer de Verenigde Naties een 'troebele agenda' toe en zegt hij heldhaftig: 'De VN hielden miljarden dollars onder zich die de Iraakse toebehoorden en ik was van plan ze voor hen terug te krijgen.'

De grote arrogantie waarmee de Amerikanen zich door Irak bewegen, blijkt ook wanneer Condoleezza Rice tegen Bremer zegt: 'Irak [...] is het toneel waar de oorlog tegen het terrorisme wordt uitgevochten. We denken dat het islamitisch terrorisme kan worden verslagen als we winnen in Irak.'

Natuurlijk was Bremer voor een groot deel zelf verantwoordelijk voor de ontwikkelingen in Irak tussen mei 2003 en juni 2004. Zijn grootste fout is het grootschalige 'debaathificatie'-beleid, waarmee iedereen die lid was (geweest) van de Baath-partij, uitgesloten

werd van overheidsfuncties. Daardoor werd een groot aantal voormalige ambtenaren, militairen en agenten ontslagen en leden zij inkomens- en gezichtsverlies. Dat heeft de opstandelingen zeker in de kaart gespeeld. Daarnaast heeft Bremer, weliswaar 'met grote tegenzin', opdracht gegeven de beruchte Abu Ghraib-gevangenis weer in gebruik te nemen. Bremer zegt erover: 'En we hielden mensen vast onder omstandigheden die "op het randje van acceptabel" waren.' Onder Bremers bewind vonden de ernstige mishandelingen aldaar plaats. Toch werden er ook successen behaald, niet het minst de concept-grondwet, die bij Bremers vertrek in juni 2004 op tafel lag en in oktober 2005 per referendum werd aangenomen.

Na Saddam – Mijn Leven als Bewindvoerder van Irak is té 'Amerikaans' van politiek en schrijfstijl om werkelijk begrepen en gewaardeerd te worden door de Nederlandse lezer. Wanneer die zijn ergernis over de gelikte dialogen en pakkende *one-liners* opzij weet te zetten, is het boek een interessante

beschrijving van de gebeurtenissen in Irak gedurende het eerste jaar van de Amerikaanse aanwezigheid. Maar zelfs de volhardende lezer wordt tot het uiterste gedreven wanneer Paul Bremer aan het einde van het boek zijn vrouw belt: 'Ik ben veilig en vrij, zei ik. En ik kom naar huis.' In de verfilming van *Na Saddam*, die we ongetwijfeld tegemoet kunnen zien, is dit de slotscène, waarin de moegestreden bewindvoerder met verwarde haren en stoffige kleren een mobiel tegen zijn oor drukt en zijn smachtende ogen naar de hemel richt, terwijl achter hem een Amerikaanse legerhelikopter landt in het opwaaiende woestijnzand. Helaas is de Iraakse realiteit minder filmisch.

Merel Baracs

Merel Baracs studeerde Hebreeuws, Arabisch en Religiestudies aan de Universiteit van Amsterdam. Zij was tijdelijk verbonden aan Instituut Clingendael.

De VN pragmatisch verklaard

P. Baehr & L. Gordenker

De Verenigde Naties. Ideaal en Werkelijkheid.

Amsterdam: Boom, 2006; x + 215 blz.;

24,50 euro;

ISBN: 90-8506-175-X

Een deel van de politieke en intellectuele klasse in de Verenigde Staten draagt de Verenigde Naties geen warm hart toe. Enkele recente Amerikaanse publikaties illustreren dat. Zo beschrijft voormalig adjunct-ondersecretaris voor Defensie Jed Babbin

in *Inside the Asylum. Why the UN and Old Europe are worse than you think* (2004) de VN als corrupt en als een reële bedreiging voor de Verenigde Staten. In het januarinumnummer 2006 van het tijdschrift *Harper's* worden de VN bestempeld als 'de enige organisatie die jaarlijkse meetings houdt om haar falen te herdenken'. Publikaties geschreven met vitriool en gedrenkt in ideologie.

De jongste publicatie van de Amerikaan Leon Gordenker en de Nederlandse Peter Baehr, *De Verenigde Naties. Ideaal en Werkelijkheid*, is van een heel andere toon. Geen ongenueanceerd cynisme, geen subjectieve vooringenomenheid, maar een degelijke, kritische

analyse. Beide auteurs waarschuwen vooral voor onrealistische verwachtingen ten aanzien van de VN. De historische voorbeelden die beide auteurs aanhalen – zoals het optreden van de VN in het conflict over Kasjmir – tonen aan dat de VN niet altijd echte oplossingen vindt voor conflicten, maar die conflicten wel kan intomen. Ook over de toekomst van de organisatie, alsmede de hervorming ervan, koesteren ze geen valse illusies: ze 'hopen er het beste van'.

Eenzelfde nuchterheid kenmerkt de manier waarop Baehr en Gordenker de tekortkomingen van de organisatie bespreken. Ja, er zijn weinig onderwerpen die de VN zoveel

inspanning hebben gekost en die zo weinig concrete resultaten hebben opgeleverd als wapenbeheersing. Maar hoe kan het ook anders, als de grote mogendheden alleen concessies doen op onderwerpen die hun vitale veiligheidsbelangen niet raken? Inderdaad, het vetorecht van de vijf permanente leden van de Veiligheidsraad is niet erg democratisch en werkt soms verlamdend. Maar als er één les uit het functioneren (of falen) van de Volkenbond kan worden getrokken, dan is het dat als collectieve veiligheid effectief wil zijn, vooral de militair machtige staten niet mogen ontbreken. De prijs die daarvoor betaald wordt, is het vetorecht. Toegegeven, de besluitvorming verloopt traag, terwijl VN-debatten vaak lang zijn en weinig origineel. Maar dat geeft de nodige tijd om achter de schermen posities af te tasten die uiteindelijk tot compromissen kunnen leiden. En ja, de VN zijn niet uitgerust voor de huidige generatie van complexe vredeshandhavingsoperaties. Maar is deze kritiek niet al te gemakkelijk als lidstaten niet bereid zijn voldoende financiële middelen beschikbaar te stellen?

Niet alle tekortkomingen worden 'verklaard'. De gespecialiseerde instellingen van de VN noemen beide auteurs 'kleine koninkrijkes die zich niet gemakkelijk laten passen in een strak coördinatieschema'. Dat een reus als China en het kleine eiland Nauru, met 12.000 inwoners, elk één stem hebben in de Algemene Vergadering, heeft 'helemaal niets te maken met democratische besluitvorming'. Het gejammer over dubbele standaarden in het mensenrechtenwerk van de VN is 'niet geheel ongegrond'. En ondanks veel retoriek blijft ECOSOC wat hij altijd geweest is: een 'drukbezet orgaan met betrekkelijk gering politiek gewicht'.

Kritiek waar die terecht is, het weerleggen van kritiek waar die

ongeoorloofd is – vanuit deze invalshoek geven Baehr en Gordenker een totaalbeeld van de VN-activiteiten. De klemtoon ligt op 'vrede en veiligheid' ('de belangrijkste taak van de VN'), gevolgd door mensenrechten en dekolonisatie, die, in tegenstelling tot eerdere uitgaven van dit boek, nu in één hoofdstuk behandeld worden. Tot slot volgt een bespreking van sociaal-economische thema's, waaraan 'de VN meer tijd, energie en geld besteden' dan aan wat dan ook.

De aantrekkelijke, pedagogische inkleding, en enkele leuke anekdotes (Churchill, bijvoorbeeld, keurde de naam van de nieuwe wereldorganisatie goed terwijl hij in bad lag) maken het boek tot een toegankelijke inleiding voor een breed publiek. In een dergelijke inleiding is een encyclopedische opsomming van feiten onvermijdelijk. In het talrijke feitenmateriaal valt de aandachtige lezer echter een aantal onnauwkeurigheden op. Congo wordt 'het huidige Zaïre' genoemd (blz. 41); dat Israël geen lid is van de groep van Westerse en andere Staten (WEOG) is sinds 2000 niet meer correct (blz. 60) – sinds 2000 is Israël immers (tijdelijk en voorwaardelijk) WEOG-lid; België heeft het tweede optioneel protocol bij de *International Convention on Civil and Political Rights* inmiddels – in 1998 – geratificeerd (blz. 121). Meer substantieel: tweemaal worden 'Somalië' en 'ex-Joegoslavië' aangehaald als mislukkingen of bijna-mislukkingen van de VN (blz. 102; 162). De gevolgen van het trauma dat de VN in Rwanda opliep, blijven echter onderbelicht, al zijn die gevolgen nog steeds voelbaar in de organisatie.

Deze detailkritiek doet evenwel niets af aan de grote verdienste van *De Verenigde Naties. Ideaal en Werkelijkheid*. Beide auteurs hebben een uitgebreide VN-ervaring, niet alleen academisch – de eerste versie van dit boek dateert inmiddels al van 1976 – maar

ook vanuit de praktijk. Dat is vooral te merken aan het hoofdstuk over het besluitvormingsproces binnen de VN, dat op meer is gebaseerd dan op een grondige lectuur van het Handvest. De lezer krijgt een interessante blik achter de schermen. Zo schetsen de auteurs met een erg fijn penseel de complexe rol van de diverse regionale groepen (die volgens het Handvest geen officiële status hebben). Ze beschrijven treffend de besluitvorming in de wandelgangen, het verloop van verkiezingsprocedures in de VN en de informele consultaties ('waar zelfs Franse diplomaten Engels praten').

Intussen gaat de VN-hervorming in snel tempo verder. Sinds het verschijnen van dit boek werd – eind december 2005 – de 'Peacebuilding Commission' opgericht. Om die, en komende hervormingen, te begrijpen, biedt Baehr en Gordenkers boek een uitstekende achtergrond. Geen voetnoten, geen grote theorieën, geen beleidsaanbevelingen, maar een goed gedocumenteerde, nuchtere analyse die beantwoordt aan de doelstelling die beide auteurs in het voorwoord aankondigen: 'bijdragen tot meer kennis en begrip' van een uitermate complexe organisatie. Meer kennis en begrip, die leiden tot het besef dat de Verenigde Naties ook in de 21ste eeuw onmisbaar zijn.

Peter Van Kemseke

Dr P. Van Kemseke is doctor in de geschiedenis van de internationale betrekkingen en diplomaat. Hij is thans verbonden aan de Permanente Vertegenwoordiging van België bij de VN in New York. De opinie weergegeven in deze tekst is de opinie van de auteur, en niet noodzakelijk die van de Belgische Federale Overheidsdienst Buitenlandse Zaken.

De 'vermediatiseerde' wereld van de diplomatie

Jan Melissen (red.)

The New Public Diplomacy.

Soft Power in International Relations.

Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005; xxiv + 221 blz.; \$ 74,95 (hardcover)

ISBN: 0-333-71495-4

'Het redigeren van collectieve boeken neemt tijd.' Aldus de eerste regel van de bundel *The new public Diplomacy. Soft power in international relations*, geredigeerd door de aan Instituut Clingendael verbonden Jan Melissen (directeur van het 'Diplomatic Studies Programme'), in de prestigieuze reeks *Studies in Diplomacy and International Relations* (Donna Lee & Paul Sharp) van de Britse uitgever Macmillan.

Ik voeg eraan toe dat ook het recenseren van collectieve boeken een uitdaging is. Het gaat hier immers meestal om boeken waar niet gemakkelijk een rode draad of dwingende gedachte in te ontdekken valt en de bijdragen veelal sterk uiteenlopen in kwaliteit (en omvang). Laat ik met de deur in huis vallen en constateren dat de bijdragen in deze internationale bundel (met een duidelijk Nederlands tintje) stuk voor stuk zonder meer van een hoog niveau zijn, maar dat vooral ook de leidende gedachte helder is: het belang van publieksdiplomatie (zo vertaal ik *Public Diplomacy*) in een tijdperk waarin oorlogen om de 'hearts and minds' belangrijker lijken te worden dan die om grondstoffen, grondgebied of idealen – althans in een groot deel van wat ik gemaximaliseerde Westelijke wereld noem. En zelfs in andere delen van de wereld, waarin wapengeweld, 'hard power' als te onderscheiden van 'soft power', nog wel een rol speelt, van terrorisme

tot grensconflicten, speelt publieksdiplomatie een grote rol. De verovering van de media, het uitzenden van (video)boodschappen (*al Jazeera*, *al Qaida*) naar het grote publiek en natuurlijk het globaliseringsmedium bij uitstek, het internet, zijn wapens van formaat geworden.

De wereld van de diplomatie is, lang na die van de politiek, verpolitiseerd en 'vermediatiseerd'. De tijd waarin de diplomaat als afgezet van koning en/of regering discreet boodschappen bezorgde en overbracht bij en van de elite in het ontvangende land, is lang voorbij. Als beoefenaar van beide vakken, diplomatie en politiek, was het voor mij toch enigszins een *cultuurshock* te ontdekken hoe de veranderde wereld zijn sporen heeft getrokken in die van de diplomatie: tien jaren afwezigheid daarvan door een verblijf in de parlementaire arena lijken een tijdreis van grote omvang en snelheid. In de 'fuzzy world of postmodern transnational relations' (Melissen) is de 'demarche' van de ambassadeur of de diplomatieke nota van de ambassade om iets uit te leggen of te vragen, bijna passé geworden, net zoals vergaderingen en conferenties steeds meer theater voor de *Bühne* lijken te worden, waar directe *on line*-communicatie het persoonlijk-fysieke contact veelal vervangt. De speed-demarche heeft nog niet zo'n positie als het *speeddaten* in de wereld van persoonlijke relaties, maar de tijd is niet ver meer: en is de email (met het mobieltje) niet de ultieme expressie daarvan?

Terug naar publieksdiplomatie, 'one of soft power's key instruments', aldus Melissen, en zo is het maar net. Interessant zijn vooral de conclusies dat publieksdiplomatie een langere historie kent dan velen wisten en weten (maar zich inmiddels wel steeds

verfijnder ontwikkelt) en dat zij vele verschijningsvormen kent. Het zal, gezien mijn huidige functie als ambassadeur voor internationale culturele samenwerking op het ministerie van Buitenlandse Zaken, niet verbazen dat ik blij verrast ben door de royale aandacht in dit boek voor een vaak wel onderschatte vorm van publieksdiplomatie, die van de *culturele diplomatie*. Een zeer goede bekende van Nederland, voormalig Amerikaans ambassadeur (in de Clinton-jaren) in Nederland, Cynthia Schneider, schrijft daarover. Een aanhanger van de huidige administratie is zij bepaald niet als Clinton-benoeming, maar haar commentaar (te weinig gerichte inspanningen en te weinig geld) snijdt hout. En dat voor een land dat sinds eeuwen de waarde van cultuur als middel om de positie van een land en volk op te vijzelen, heeft erkend. Thomas Jefferson schreef al in de 18de eeuw aan Thomas Madison dat kunsten een middel zijn 'to increase their reputation'.

Het doet wel nostalgisch aan te lezen over het inschakelen van jazzmuziek als middel om in te breken in de totalitaire wereld van de toenmalige Sovjetunie. Die 'Voice of America' bracht een slimme boodschap aan de man, jazz als de muziek van de vrijheid. Zelfs de wijze van muziek maken ontving een ideologische connotatie: 'This is jazz. And this is America [...]. It's a musical reflection of the way things happen in America,' aldus de fameuze Willis Conover, voor veel Russen de 'stem van de vrijheid' in de jaren '50 en '60. En wie herinnert zich niet *The Plastic People of the Universe* als anti-communistische *establishment*-band in de pre-fluwelen revolutie-periode in Praag? Havel noemde muziek de vijand van het totalitarisme.

Hoewel culturele uitingen nog

steeds een politieke kleur of betekenis (kunnen) hebben – denk aan de prijswinnaar van Cannes 2004, Michael Moore's anti-Bush-film, *Fahrenheit 9/11* – is de waarde van cultuur als welbewust ingezet instrument natuurlijk betrekkelijk geworden in de wereld van het internet. Schneider beschrijft terecht *rock and roll* als het 'Internet van de jaren '60 en '70'. Na 9/11 is culturele diplomatie in de Verenigde Staten zowel een (klein) succes als een (grotere) mislukking, aldus de auteur. Niet helemaal helder is of de genoemde geringe fondsen voor 'performances' (minder dan in Nederland en Singapore en tweehonderd keer zo weinig als in Frankrijk, en de overigens al onder Clinton geëffectueerde reorganisatie van het *State Department* (de opheffing van het *US Information Agency*)) hier nu voor verantwoordelijk zijn. Schneider komt hier niet goed uit en trekt te snel de conclusie dat meer geld veel zou oplossen: 'Soft power requires hard dollars.'

Ik vraag mij af of dat laatste werkelijk zo is en of we hier niet eerder te maken hebben met de grenzen van wat (culturele) beeldvorming of mediabeïnvloeding vermag. Om het maar demagogisch te stellen: slecht (gepercipiëerd) beleid en fundamentele meningsverschillen over waarden en politiek kunnen met beeldvorming niet worden omgevormd, want beelden van pakweg Guantánamo of incidenten in Irak zullen veel meer indruk maken in die beeldvorming.

Laat ik door het introduceren van een variabele Schneiders redenering verfijnen: een in beginsel welwillend gehoor (zeg: de inwoners van nieuwe EU-lidstaten) zal veel meer ontvankelijk zijn voor de concerten van Yo-Yo Ma of Denise Graves dan de Arabische wereld. Die kant op proberen de Verenigde Staten zonder al te veel succes radio- en tv-uitzendingen, die veelal eerder dilemma's opleverden

dan oplossingen: de uitzendingen waarin Rumsfeld in de Senaat werd ondervraagd over de incidenten in de Abu Ghraib gevangenis ontvingen de hoogste kijkdichtheid en waardering. Is dat wat de Amerikanen werkelijk wilden?

Het loslaten van reclamemakers en mensen uit de wereld van het bedrijfsleven op de diplomatie: dat is kennelijk niet de oplossing. Een auteur gespecialiseerd in 'corporate identity', Wally Olins, brengt in zijn bijdrage niet veel werkelijk nieuws, behoudens het aanwijzen van drie terreinen waarop naties met elkaar voor hun 'branding' concurreren: export, buitenlandse investeringen en toerisme. De succesvolle *branding* van Spanje (met Miro's schilderij van de zon) en de nog uit te voeren operatie van Polen ('Poland is world class') brengen niet de steen der wijzen voor de zo gekwelde Verenigde Staten: het machtigste land ter wereld, met een slechte reputatie. Daarnaast mislukken dergelijke *branding*-operaties ook nog weleens als ze te geforceerd overkomen (bijv. de campagne *Cool Britain* in de jaren '90, die trachtte het traditionele en moderne Engeland in een slogan te matchen). Ik vermoed dat de film *Match Point* nu meer voor het Britse imago in de Verenigde Staten betekent – in elk geval bij de Amerikaanse elite – dan de hele dure campagne van destijds.

Peter van Ham brengt in zijn bijdrage de Verenigde Staten met beide benen op de grond als hij stelt dat de 'US performance on the global stage speaks louder than any smooth words that it may voice simultaneously'. Zijn slotalinea heeft niet ten onrechte als titel: 'A tough sell for liberal imperialism'. Sterker nog, Van Ham signaleert zelfs een risico van overname van slechte wetgeving en praktijken ('US is seen losing its moral authority', schreef de *International Herald Tribune* in 2004) en ziet de *Pax Americana*, zo die al werkelijk tot stand komt, als

vatbaar voor een snelle neergang. Immers, zo luidt zijn stelling, geen 'hard power' kan behoorlijk functioneren zonder de 'lubricant of soft power'. Eerder in zijn verhaal haalt hij een komische dialoog uit de klassieker *Life of Brian* (Monty Python) aan om het dilemma tussen harde en zachte macht te schetsen: ... 'what apart from sanitation, medicine, education, wine, public order, irrigation, roads, a fresh water system and public health, have the Romans ever done for us? ... Brought peace. Oh peace, shut up.' *So much for* de kans op werkelijke en blijvende vrede in Irak en de democratische revolutie op Amerikaanse leest in het Midden-Oosten.

Is er dan geen hoop? Ja, er is hoop. Shaun Riordan geeft aan hoe je een zinvolle 'dialogue-based public diplomacy' kunt voeren, als Shell, als overheid, als BZ. De auteur heeft een paar goede tips: 'listening and talking', je publiek serieus nemen, en vooral de dialoog aangaan. Daartoe moet eerst wel de 'hermetic, almost monastic culture of foreign services' worden opengebroken. Ik denk dat dat wel meevalt de laatste jaren, al kan het altijd beter. Riordan geeft voorbeelden, zoals een detachering van een vertegenwoordiger van Amnesty in het Britse *Foreign Office* (maar hij geeft niet aan hoe deze persoon in zijn of haar dagelijkse praktijk heeft gefunctioneerd). In de Nederlandse situatie maakte Jozias van Aartsens beslissing een mensenrechtenambassadeur te benoemen veel positieve indruk in de samenleving en de Kamer waar ik in die tijd deel van uitmaakte. Gevoegd bij de communicatieve vaardigheden van de (vrouwelijke) ambassadeur in kwestie, is dat nu beslist een voorbeeld van geslaagde Nederlandse publieksdiplomatie.

Dat brengt mij ten slotte op ons eigen land (ik doe tekort aan vele interessante andere bijdragen, w.o. die over de EU van Clingendael-me-

dewerkster Anna Michalski en die van Ingrid d'Hooghe over China, die, betwistbaar, concludeert dat China het beter doet en voorligt bij publieksdiplomatie, maar daarvan ook weer meer afhankelijk is). Het slothoofdstuk van de Britse opleider pur sang, John Hemery, bevat behartigenswaardige aanbevelingen over training en cursussen, maar vooral een mentaliteitsverandering richting 'winning people over', 'raise the eyes of the trainee from the e-mail-inbox to the horizon' en 'taking trainees out to talk to the locals'. Dat zijn voor Nederland ook nuttige adviezen, net als die van Riordan aan ambassades die 'spend too much time in selfadministration', en waar een premie staat op de 'ability to handle paperwork sent from headquarters than local networking'. Riordan voorspelt zelfs

een toekomst van mobiele *diplo*-eenheden met *laptops*, eerder dan vaste kantoren met een grote staf. Dat zal zo'n vaart wellicht niet lopen, maar ik concludeer dat het jammer is dat zo'n indringend boek nog niet specifiek voor de Nederlandse situatie is geschreven.

Waar deze bundel een nuttig en boeiend mozaïek van invalshoeken (historisch, per land/regio, per instrument) over publieksdiplomatie is, kan een scherpere blik op het 'verkopen van Nederland' na 2002 (Fortuyn, Van Gogh, de multiculturele samenleving, de al dan niet vermeende tolerantie, de blijvende vrijzinnigheid rond drugs, zeden en wat niet al, maar ook onze culturele topprestaties) niet uitblijven. Nu is als een van de weinige Nederlandse experts onze culturele raad in New York, Jeanne Wikler, geciteerd,

die de nadruk legt op de moderne creatieve dimensies van ons land. En zo is het maar net, of moeten we dat toch óók maar beter gaan verkopen?

Jan Hoekema

Drs J. Hoekema was van 1994 tot 2002 Tweede-Kamerlid voor D66, en in die periode o.m. woordvoerder buitenland, voorzitter van de veiligheidscommissie van de NAVO Assemblee en voorzitter van de Atlantische Commissie. Hij is sinds 2003 directeur cultuur, onderzoek en onderwijs op Buitenlandse Zaken, ambassadeur internationale culturele samenwerking en vice-voorzitter van D66. Hij schreef deze bijdrage op persoonlijke titel.